

**ТЕХНИКА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИ КАСБИЙ
ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРГАРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.98.39.019>**Ўринов Уйгун Абдуллаевич***Бухоро муҳандислик –технология институти докторанти.*

Аннотация. Ушбу мақолада узлуксиз таълим тизимининг ҳар бир бўғинида таълим-тарбия ишларини бугунги кун ва истиқбол талаблари даражасида таъкил этишида ўқитувчининг ўрни ва роли беқийёслиги баён этилган. Таълим мазмуни ҳақида изох берилган бўлиб, унда таълим мазмунини танлаш ва тизимлаштириши тамойиллари келтирилган. Бакалаврларнинг техник мутахассисликлар бўйича касбий фаолиятга тайёрлиги, услубий талабларни ҳисобга олинган ҳолда таъкил этилиши ёритилган. Машинасозлик таълим йўналишидаги билимлар тизимини шакллантириши, ишлаб чиқариши технологияси асосларини ўрганиши баён этилган. Таълим жараёнининг турли шароитларида шахснинг интеллектуал ва шахсий ривожланишининг психологик хусусиятлари ва қонуниятларини ҳақидаги фикрлар баён этилган.

Таянч сўзлар: таълим, мазмун, тизим, бакалавр, мутахассислик, машинасозлик, интеллектуал, ривожланиши, психологик, хусусият.

**РАЗВИТИЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТЕХНИЧЕСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ****Уринов Уйгун Абдуллаевич***докторант Бухарского инженерно-технологического института.*

Аннотация. В данной статье описывается уникальная роль и место педагога в организации воспитательной работы на каждом уровне системы непрерывного образования на уровне современных и перспективных требований. Объясняется содержание образования, даются принципы отбора и систематизации содержания образования. Готовность бакалавров к профессиональной деятельности по техническим специальностям организуется с учетом методических требований. Описано формирование системы знаний в области машиностроения, изучение основ технологии производства. Изложены мысли о психологических особенностях и закономерностях умственного и личностного развития личности в разных условиях образовательного процесса.

Ключевые слова: образование, содержание, система, бакалавр, специальность, инженерная, интеллектуальная, развивающая, психологическая, особенность.

**DEVELOPING STUDENT PREPARATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN
TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS****Urinov Uygun Abdullaevich***Doctoral student of Bukhara engineering and technology institute.*

Abstract. This article describes the unique role and place of the teacher in the organization of educational work at each level of the system of continuing education at the level of today's and future requirements. The content of education is explained, the principles of selection and systematization of educational content are given. The readiness of bachelors for professional activities in technical specialties is organized taking into account the methodological requirements. The formation of a knowledge system in the field of mechanical engineering, the study of the basics of production technology is described. Thoughts on the psychological features

and laws of intellectual and personal development of the individual in different conditions of the educational process are stated.

Key words: education, content, system, bachelor, specialty, engineering, intellectual, developmental, psychological, feature.

КИРИШ. Таълим мазмуни - бу касбий фаолиятга тайёрлашни таъминловчи билим, кўникма ва малакалар тизими ҳисобланади. Ўз навбатида, таълим мазмуни, педагогик жиҳатдан асослаб берилган ва ўқув дастурларида белгиланган тизимга мантикий жиҳатдан қурилган ҳамда ўқитувчининг ўқитувчилик фаолияти, талабаларнинг билиш ва амалий фаолияти мазмуни бўлган билим ва машқлар мажмуасидир. Яъни, таълим мазмуни маълум бир соҳанинг касбий билим, кўникма ва малакалари тизимида ўз ифодасини топади. Ўз навбатида, касбий билим тизим сифатида маълум бир касбий фаолиятнинг илмий ва назарий асосларини очиб берувчи тушунчалар, қонуниятлар, назариялар, тамойиллардан иборат. Талабаларнинг касбий-педагогик тайёргарлиги мазмуни дидактик тамойиллар талаблари асосида тузилган. Таълим ва таълим мазмунини танлаш ва тизимлаштириш тамойиллари номенклатураси қуйидагиларни ўз ичига олади:

- таълим мазмунининг замонавий фан, ишлаб чиқариш даражаси ва жамиятнинг асосий талабларига мувофиқлиги принципи;
- инсон фаолиятининг барча турларини ифодалашни назарда тутувчи таълим мазмуни ва процессуал жиҳатларининг бирлигини ҳисобга олиш тамойили;
- ўзаро мутаносиблик, изчиллик ва технологик кетма-кетликни ҳисобга олган ҳолда, шахсий ривожланиш ва шахсни шакллантиришни ҳисобга олган ҳолда, уни шакллантиришнинг турли даражаларида таълимнинг таркибий бирлиги принципи.
- Ушбу тамойилларга қўшимча равишда, таълим учун ўқув материалининг мазмунини танлаш учун қуйидагилар тақлиф қилинади:
 - ўқув материалининг техник ва технологик билимларнинг структуравий элементларига ва фаолият усулларига мувофиқлиги принципи;
 - ўқув материалининг танланган мазмунининг йўналиш ва техник таълим талабларига мувофиқлиги тамойили;
 - ўқув материалининг мантикий тузилишининг билимларни шакллантириш босқичларига мувофиқлиги принципи;
 - ўқув материалининг танланган мазмунининг ўқитиш мақсадларига мувофиқлиги принципи.

МЕТОДЛАР. Таркибни танлаш воситаси сифатида ўқув материални таҳлил қилишда компетенцияга асосланган, тизимли, фаолиятга асосланган ва интегратив ёндашувлар мезонлари қўлланилади, уларнинг элементлари назариялар, қонунлар, қонуниятлар ва асосий тушунчалардир, чунки улар бир - бири билан чамбарчас боғлиқдир.

Ўқув материални танлаш ва тузиш «ўқув материалининг концептуал мазмуни моделини ишлаб чиқишни ўз ичига олади ўқув элементларининг тартибли тизими шаклида, уларнинг ҳар бири тушунчалар ва мулоҳазалар ўртасидаги алоқалар ва муносабатлар лойиҳасидир».

Таълимни шакллантиришга ёндашувларни таҳлил қилиш ўқитувчиларнинг таълим дастурларини амалга оширишда ўқитувчиларнинг касбий фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, шакллантириш мазмунини танлашда бакалаврларнинг техник мутахассисликлар бўйича касбий фаолиятга тайёрлиги, биз қуйидаги услубий талабларни ҳисобга олдик:

- асосий техник, технологик тушунчалар, фактлар, ҳодисалар ва жараёнларни танлаш;
- асосий тушунчаларнинг моҳиятини тушуниш, уларнинг муҳим белгиларини, хусусиятларини, сифатларини кўрсатиш;

- касбий-педагогик фаолиятнинг муайян турининг семантик ахборот-мазмун бирликларини ажратиш;
- технологик жараён асосида ётган назариялар, қонуниятлар ва қонуниятларни аниқлаш;
- илмий характердаги тамойиллар талабларини, назария ва амалиётнинг алоқадорлигини ҳисобга олган ҳолда танланган мазмунни янгилаш;
- турли технологик операциялар ва жараёнларни амалга ошириш учун технологик кетма - кетликни ва амалий ҳаракатларни амалга оширишни ҳисобга олган ҳолда таълим мазмунини лойиҳалаш;
- таълим мазмунини уни тақдим этиш мантиғига асосланган ҳолда тузиш;
- талабаларнинг ишлаб чиқариш фаолияти соҳасида ҳам қарашлари ва эътиқодларини шакллантиришга ёрдам берадиган қўшимча маълумотларни танлаш;
- лаборатория ва амалий ишларни бажариш жараёнида амалий кўникмаларни шакллантириш учун мазмунни танлаш;
- талабаларнинг мустақил ишини ташкил этиш учун дарслар мазмунини танлаш ва тизимлаштириш.

Мутахассислик фанлари ўқитувчисининг касбий - педагогик фаолияти талабаларнинг касбий йўналишини ҳисобга олган ҳолда, биз касбий-педагогик тайёргарликнинг мазмунини умумий техник, махсус (касбий) педагогик билим ва кўникмалар нуқтаи назаридан туздик. Машинасозлик таълим йўналиши бакалаврларининг тайёргарлигини шакллантиришнинг умумий техник билимларни тизимга биз турли хил техник муаммоларни ҳал қилиш учун зарур бўлган касбий билимларни, техник талабларни шакллантириш учун асос бўлганларни киритдик. Хусусан, машинасозликда қўлланиладиган асосий конструктив металл ва металл бўлмаган материаллар тўғрисидаги билимлар тизимини шакллантиришни, ишлаб чиқариш технологияси асосларини ўрганишни таъминлайди:

- эксплуатация материаллари, конструктив материалларнинг тузилиши ва хусусиятлари, уларни қўллаш ва эксплуатация пайтида ҳатти-ҳаракатлари тўғрисидаги маълумотлар;
- конструктив материаллар хоссаларини йўналишли ўзгартириш усулларининг турлари;
- замонавий металл ва металл бўлмаган материалларни қайта ишлашнинг асосий усулларининг афзалликлари ва камчиликлари;
- материалларнинг тузилиши ва турли хоссаларини шакллантиришни белгиловчи жараёнлар.

Талабаларни касбий тайёрлашда «Машинасозлик технологияси» фанининг соҳасидаги билимлари технологик машиналар ва мажмуаларни эксплуатация қилишнинг техник ва технологик муаммоларини шакллантириш ва ҳал қилишга қаратилган.

Шу жумладан: турлари, таснифи, машина қисмлари, агрегатлари, механик узатмалар ва механизмлар;

- машина қисмлари ва агрегатлари ишлашининг асосий мезонлари;
- машина қисмлари ва агрегатларини ҳисоблашнинг асосий назариялари ва усуллари;
- қисмлар, агрегатлар ва механизмларни лойиҳалаш ва куришнинг умумий тамойиллари;
- машина деталлари қисмлари ва узелларининг типик конструкциялари, уларнинг хоссалари ва қўлами;
- компьютер ёрдамида лойиҳалаш дастурий таъминот тизимлари ёрдамида машиналар қисмлари ва компонентларини лойиҳалаш.

Мутахассисликнинг касбий йўналиши нуқтаи назаридан, касбий таълим

ташкilotларида бакалаврларнинг касбий-педагогик фаолиятга тайёрлигини шакллантиришга ёрдам берадиган мутахассислик фанларига куйидагилар киради: «Машинасозлик технологияси», «Конструкция материаллар технологияси», «Металларга ишлов бериш технологияси».

НАТИЖАЛАР. Таълим жараёнининг турли шароитларида шахснинг интеллектуал ва шахсий ривожланишининг психологик хусусиятлари ва қонуниятларини ўрганадиган фан бу психологиядир. Шу сабабли, бакалаврларнинг техник мутахассисликлар бўйича касбий ва педагогик фаолиятни амалга оширишга тайёрлиги психологик жараёнларнинг фундаментал билимларсиз мумкин эмас. Психология соҳасидаги билимлар тизими куйидагиларни ўз ичига олади:

- замонавий таълимнинг асосий йўналишлари ва психологик тамойиллари;
- ўрганиш ва шахсий ривожланиш;
- ақлий ривожланишнинг ҳаракатлантирувчи кучлари;
- шахснинг ақлий ривожланиш даражалари;
- таълим жараёнининг субъектлари, уларнинг психологик-педагогик хусусиятлари;
- ўқитувчи педагогик фаолият субъекти сифатида;
- педагогик фаолият таркибидаги қобилиятлар;
- педагогик фаолият предмети таркибидаги шахсий фазилятлар;
- талаба ўқув фаолияти субъекти сифатида;
- таълим фаолияти муайян фаолият тури сифатида;
- таълим фаолиятининг таркибий қисмлари;
- таълим фаолияти таркибидаги ҳаракатлар ва уларнинг турлари;
- ассимиляция таълим фаолиятининг муҳим бўғини сифатида, ўзлаштиришнинг

босқичлари ва асосий хусусиятлари ва уни шакллантириш қонуниятлари;

- педагогик маҳорат турлари ва хусусиятлари;
- таълим тизимидаги субъектнинг ўзаро таъсири;
- мулоқот ўзаро таъсир шакли сифатида;
- таълим ва педагогик ҳамкорлик ва унинг таълим фаолиятига таъсири.

Касбий педагогика нуқтаи назаридан талабаларнинг тайёргарлиги куйидаги билимлар тизими билан таъминланади:

- касб-хунар таълимининг назарий ва услубий асослари;
- касб-хунар таълимининг асосий категориялари ва функцияларининг моҳияти, касб - хунар таълимининг асосий назариялари (узлуксиз таълим назарияси, ақлий фаолиятни босқичма-босқич шакллантириш назарияси, ривожлантирувчи таълим назарияси, лойиҳа асосидаги таълим назарияси);

- таълим парадигмаларининг турлари ва хусусиятлари;
- таълимнинг асосий моделларининг турлари ва хусусиятлари;
- касб- хунар таълимининг ташкилий шакллари ва усуллари;
- касб-хунар таълими технологиялари (анъанавий, инновацион, масофавий),

таълим иши назарияси;

- ўқув ва ўқув ва ишлаб чиқариш жараёнини режалаштириш;
- касбий ва таълим жараёнини мониторинг қилиш.

Касб таълими дастурларини амалга оширишда машинасозлик йўналиши бакалаврларини келажакдаги касбий-педагогик фаолиятга тайёрлашда касб-хунар таълими тизимини ўрганишга эътибор қаратилди. Ўрта даражадаги мутахассисларни касбий тайёрлаш бўйича ўқув фаолиятини ташкил этиш хусусиятлари, касб таълим ташкilotларида ўқув-услубий ва илмий-услубий ишларни ташкил этиш назарда тутилди.

Методика педагогика фани сифатида муайян таълим жараёнининг қонуниятларини ўрганади. Методиканинг предмети-муайян фан асосларини ўқитиш жараёни ҳисобланади.

Ушбу позициядан келиб чиққан ҳолда, «Касбий тайёргарлик методикаси» фани ишлаб чиқариш (амалий) ўқитиш жараёнини лойиҳалаш ва касбий фанларни назарий ўрганиш жараёнини ўрганишни назарда тутди.

Касбий таълим методологиясида таълим жараёнини лойиҳалаш муҳим рол ўйнайди. Ушбу фаннинг мазмунини ишлаб чиқишда биз ишлаб чиқариш (амалий) машғулотлар ўқув устахоналарида ҳам, ишлаб чиқариш майдонларида ҳам амалга оширилишини ҳисобга олдик.

Шунинг учун бўлажак мутахассислар қуйидагиларни билишлари керак:

- ишлаб чиқариш (амалий) ўқув машғулотларининг турлари, классик дарснинг тузилиши, асосий босқичлари мазмуни;
- дидактик мақсадларни ишлаб чиқиш;
- анъанавий дарс учун дидактик лойиҳани ишлаб чиқиш методикаси;
- технологик таълим;
- ишлаб чиқариш (амалий) таълимнинг ностандарт турларини моделлаштириш;
- назарий ўқув машғулотларининг турлари ва тузилиши;
- назарий машғулотларнинг тузилиши ва мазмунини лойиҳалаш методикаси;
- талабаларнинг ютуқларини назорат қилиш турлари ва шакллари;
- ишлаб чиқариш (амалий) ва назарий тайёргарлик дарсларининг психологик-педагогик таҳлилини амалга ошириш методикаси.

Амалий машғулотларнинг мазмуни ўрта бўғин мутахассисларини касбий тайёрлаш жараёнида амалга ошириладиган касбий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган.

Бакалавриятнинг тайёргарлигини шакллантиришнинг муҳим жиҳати - бу давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ ўқув жараёнини лойиҳалаш ва моделлаштириш нуктаи назаридан кўриб чиқиладиган мазмуннинг амалий таркибий қисми ҳисобланади. Биз ушбу компонентни бўлажак мутахассис талабаларнинг таълим фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш билан боғлиқ тайёргарлиги сифатида кўриб чиқишни таклиф қиламиз.

Шундай қилиб, ташкилий фаолият қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ўқитувчи, ишлаб чиқариш (амалий) таълим устасининг таълимни режалаштириш хужжатларини таҳлил қилиш ва ишлаб чиқишга тайёргарлик;
- таълим мазмунининг мантиқий ва дидактик таҳлилини амалга ошириш ва ўқув материални тақдим этишнинг турли шакллари лойиҳалаш;
- ўқув машғулотлари тизимининг тузилиши ва мазмунини режалаштириш;
- ўқитишнинг оптимал ташкилий шакллари, усуллари ва воситаларини танлаш;
- асосий илмий тушунчалар, назариялар, қонуниятлар, технологик жараёнларни шакллантириш учун ўқув фаолиятини лойиҳалаш.
- Ўқув (назарий) жараёнини бошқаришда биз мутахассислик фанлари ўқитувчиси фаолиятининг қуйидагича кетма-кетлигини келтирдик:
 - ўқув материалининг мазмунини таъминлаш шакллари ва усуллари танлашнинг мақсадга мувофиқлиги;
 - ўқитиш таркиби ва мазмунини ишлаб чиқиш, касбий йўналишни, назарий билимларни ва амалий ҳаракат усуллари боғлашни ҳисобга олган ҳолда машғулотлар;
 - талабаларнинг билим фаоллигини фаоллаштириш усуллари ва услубий техникасини моделлаштириш;
 - эвристик ва муаммоли таълим элементларидан оптимал фойдаланиш;
 - интерфаол таълим технологияларидан фойдаланиш самарадорлиги;
 - ўқув фаолиятини ташкил этишнинг гуруҳ ва индивидуал шакллари уйғунлаштириш қобилияти;
 - ўқув мазмунини диалогик билан тақдим этишнинг самарали ташкиллаштириш;
 - ўқув қуролларини мавжудлиги;

- амалий ҳаракатларни кўрсатиш усуллари;
- талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишда талабаларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш;
- дидактик воситалардан фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлиги;
- муаммоли вазиятлар ва вазифаларни ҳал қилиш самарадорлиги;
- талабалар ўзаро муносабатларининг демократик услубини таъминлаш;
- таълим жараёнининг турли вазиятларида ўқитувчининг талабаларга педагогик таъсири.

ХУЛОСА. Шундай қилиб, умумий техник, махсус (касбий) ва психологик-педагогик билим ва кўникмалар мазмунининг таклиф этилаётган интеграцияси таълим дастурларини амалга ошириш учун машинасозлик технологияси бакалавриятларининг техник мутахассисликлар бўйича касбий фаолиятга тайёрлигини шакллантиришга қаратилган. Ҳозирги кенг қамровли демократик ислохотлар муҳитида келажак авлоднинг ватан равнақиға ўз ҳиссаларини қўша оладиган юқори малакали кадрлар қилиб тарбиялаш давр талабига айланди. Бу борада таълим-тарбия тизимида анъаналари имкониятларидан унумли фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ахметжанов М.М., Ўринов У.А., ва бошқалар. Касбий таълим методикаси. Олий таълим муассасалари бакалаврият талабалари учун дарслик - Т.: «Фан ва технология», 2020. – 444 бет.
2. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти.: Пед.фан.докт. ... дисс. автореф. - Т.: 2007. - 37 б.
3. Urinov U.A. Organizational structure of relations between technical higher education institutions and industrial enterprises and students. Current research journal of pedagogics. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-02-12-11>
4. Urinov U.A., Adizova S. Pedagogical conditions for the development of students in industrial practice. E3S Web of Conferences 284, 09017 (2021)
5. Urinov U.A. Social psychological priorities of social cooperation. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 2, 2020 Part II ISSN 2056-5852 Progressive Academic Publishing, UK Page 62 www.idpublications.org
6. Rakhmatov Sh. A., Nizamov A.B. Principal components of implementation of «university-3.0» transformation in the development of innovative-entrepreneurial activities of modern higher educational institutions. Published under licence by IOP Publishing Ltd Journal of Physics: Conference Series, Volume 1691, <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1691/1/012231/meta>